

SZENDRŐ VÁRA

*

BOROVSKY SAMU

L. TAGTÓL.

(OLVASTATOTT

A M. TUD. AKADÉMIA 1908. FEBRUÁR 10-ÉN TARTOTT

ÜLÉSÉN.)

KÉPMELLEKLETTEL.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1908.

ÉRTEKEZÉSEK

A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. (1867—1870.) I—XII. 6 kor. 40 fill. — **Második kötet.** (1871—1872.) I—X. 3 kor. 60 fill. — **Harmadik kötet.** (1873—1874.) I—X. 4 kor. — **Negyedik kötet.** (1874—1875.) I—VI. 6 kor. 40 fill. — **Ötödik kötet.** (1875—1876.) I—V. 7 kor. 10 fill. — **Hatodik kötet.** (1876—1877.) I—X. 6 kor. 10 fill. — **Hetedik kötet.** (1877—1878.) I—X. 6 kor. — **Nyolczadik kötet.** (1878—1880.) I—X. 6 kor. — **Kilenczodik kötet.** (1880—1883.) I—XII. 10 kor. 60 fill.

Tizedik kötet. I. Bethlen Gábor és a svéd diplomácia. *Szilágyi Sándortól.* 40 fill. — II. Az 1609-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól.* 60 fill. — III. Forgách Ádám és Báthory Sónia ékszerének története. *Majláth Bélától.* 40 fill. — IV. A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. *Wenzel Gusztávtól.* 80 fill. — V. A jászkúnok nyelve és nemzetisége. *Gyárfás Istvántól.* 1 kor. — VI. Mythologiai elemek a székely népköltészet és népeletben. *Kozma Ferencztől.* 60 fill. — VII. A Hajduk kibékítési kísérlet Inánchon 1607-ben. *Majláth Bélától.* 40 fill. — VIII. A Petrarka Codex könyve. *Gyárfás Istvántól.* 1 kor. 20 fill. — IX. I. Rákóczy György első összeállításai a svédekkel. *Szilágyi Sándortól.* 20 fill. — X. Franciaország magasztaltása II. József császárnak II. Frigyes porosz királlyal történt találkozásai val szemben. *Wertheimer Eddtól.* 40 fill.

Tizenegyedik kötet. I. Masolino olasz képirodalmi műve. *Irtó Vais Ignác.* 20 fill. — II. Az 1681-ki soproni országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól.* 1 kor. — III. A magyar alkotmány felfüggesztése 1678-ban. *Dr. Károlyi Árpádtól.* 80 fill. — IV. Az 1683-ki táborozás történetéhez. *Thaly Kálmántól.* 60 fill. — V. Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez. *Wenzel Gusztávtól.* 80 fill. — VI. Bethlen Gábor fehérvári síremléke és alapítványai. *Szilágyi Sándortól.* Ára 20 fill. — VII. Egy állítólagos római mediterrán-út Pannoniában. *Dr. Ortvay Tivadartól.* 1 kor. — VIII. A kezthely dobogó sírmező. *Lipp Vilmostól.* 20 fill. — IX. Gróf Pálffy Miklós főkanonok iratai Magyarország kormányzásáról. *Marszali Henriktől.* 80 fill. — X. Erdély katonai védeleme átalakulása a XVIII. században. *Jakab Elektől.* 1 kor. 20 fill.

Tizenkettedik kötet. I. Adalék Pannonia történetéhez. *Antonius Pincorában.* *Hampel Józseftől.* 40 fill. — II. Szabolcs vármegye alakulása. *Kandó Kabostól.* 60 fill. — III. Az 1837/38-iki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól.* 60 fill. — IV. Mabillon János a diplomatika megállapítója. *Hornát Árpádtól.* 80 fill. — V. Az 1842-ik évi szónyi békekötés története. *Majláth Bélától.* 14 fill. — VI. A mai Nagyvárad megalapítása. *Bunyitay Vincztől.* 40 fill. — VII. Összehasonlító vizsgálatok a hazai és észak-európai praehistorikus képzőanyag eredete és régisége körül. *Első fejelet.* *Ortvay Tivadartól.* 80 fill. — VIII. Ugyanaz. *Második fejelet.* 1 kor. 20 fill.

MAGYARAKADEMIA
KÖNYVTÁRA

SZENDRŐ VÁRA.

— Borovszky Samu I. tagtól. —

A Boldva folyó mellett Borsod vármegyének két nevezetes vára emelkedett: *Borsod*, melytől a vármegye nevét vette s mely ősi szerkezetében már Szent István korában fennállott, s tőle északra *Szendró*, mely noha századokkal később épült, sokkal jelentősebb szerepet töltött be az ország és a vármegye történetében, mint amaz.

E vár keletkezéséről, építőjéről alig tudunk valamit. Kezdetben itt igénytelen falucska volt, mely első *Szend* nevű birtokosáról nyerhette nevét, ki a Boldva folyó e pontján révet állíttatott s róla nevezték el azután Szend-révének (*Zend-rewe*), a mely nevet a közhasználat idővel Szendrővé változtatta. Hihetőleg ugyanaz a birtokos volt az, a ki nevet adott a borsodvármegyei Szend (később Rakacza-Szend) s az abaujvármegyei Alsó- és Felső-Szend falvaknak.

Szendró 1317-ben merül fel először, a mikor tizedét, mely az egri káptalant illette, Márton egri püspök tisztjei és adószedői lefoglalták s az ebből keletkezett perben Tamás esztergomi érsek e tizedet a káptalannak visszaítéli.¹⁾ A püspök, ki annyira teljesen pörvesztes lón, hogy az érsek örök hallgatást parancsolt neki, 1319-ben csakugyan végleg lemond a tizedről s azt a káptalannak visszabocsátja.²⁾ Ki volt akkor a falu birtokosa, arról semmiféle értesülést nem nyerünk.

1332-ben is megjelenik mint határos helység, a midőn Apczi

¹⁾ Fejér VIII. 2, 680.

²⁾ U. o. VIII. 2, 234.

Detre özvegyének, Bejei Simon leányának, Szép asszonynak és fiának Györgynek a rokonok Telekes falu Zenderu falu felé eső keleti felét átengedik.¹⁾ Ugyanez időben Szent István tiszteletére épült egyháza is említve van.²⁾

Mikor 1351-ben a tőle délnyugatra eső s a Perényiek birtokában levő Szuhogy falu határosaként szerepel³⁾, bizonyára a már akkor nagy hatalomra emelkedett Pelsőczy Bebek család birtoka. Ekkor szerepelnek a közpályán Bebek István országbíró s fia, György királyi tárnokmester, ki a gombaszegi páloszárdát és templomot építteti s 1371-ben a tornavármegyei Gergő falu templomában síremlékét is elkészítteti, noha még 1381-ben is életben van.⁴⁾

Valószínűleg ezek egyike építtette föl Szendrő várát azon a hegyfokon, mely a kis falutól északra e célra mintegy magától kínálkozott. Annyi bizonyos, hogy 1370-ben már állott a vár, mert ez évben már várnagya is előfordul.⁵⁾

A várurak oltalma alatt Szendrő csakhamar virágzásnak indul. 1437-ben már hetipiaczáról értesülünk, melyet keddi napon tartottak.⁶⁾ 1467-ben Bebek István fia, György, ki Szendrő városában rendezte be lakását, Bánrévi Miklós gömörvármegyei alispán idézőlevelét itt veszi kézhez, abban a pörben, melyet ellene 200 frt tartozás megfizetése végett Lorántfi György indított.⁷⁾ Tíz év múlva, 1487-ben özvegye, Eufrozina asszony mint szomszéd van jelen, mikor Pelényi Pált a pörvesztes Színiek birtokába a jászói konvent beiktatja.⁸⁾

Bebek Györgynek két gyermeke maradt: Dorottya Rozgonyi Istvánné és János. Ez utóbbi a már jelentőségre jutott Szendrő várát és tartozékait el akarta idegeníteni, s úgy látszik, felkínálta Szapolyai István nádornak, Drágyfi Bertalan erdélyi vajdának és Erdődi (Bakócz) Tamás egri püspöknek. A leleszi

¹⁾ *Egri főkapit. levéltára* IV. 2. *Arp. új okm.* XII. 403. Fejér VIII. 5, 211.

²⁾ *Monum. Vat.* I. 248.

³⁾ *Zichy-okm.* IV. 257.

⁴⁾ *Turul* VI. 160.

⁵⁾ *Dl.* 5850.

⁶⁾ *Dl.* 13089.

⁷⁾ *Dl.* 16463.

⁸⁾ *Dl.* 19230.

konvent előtt 1494. április 17-én Rozgonyiné tiltakozik ez ellen, minthogy ez az uradalom őt is egyenlő joggal illeti.¹⁾

Nem is került idegen kézre. 1538. május 1-én a Szádvárban tartózkodó János király új adománylevelet ad Bebek Ferencz gömőri főispánnak többek közt a borsodvármegyei Szendrő várára, Edelény és Vámos városokra s a sajókeresztúri birtokrészre.²⁾

Bebek Ferencz hűségesen kitartott János király, majd özvegye, Izabella királyasszony mellett is. Hiába kísérelte meg I. Ferdinánd Balassa Menyhért útján, hogy birtokait és várait elvegye; Szendrő ostroma 1545-ben nem sikerült³⁾ és Bebek Ferencz várnagyai tovább is uruk parancsa szerint jártak el.⁴⁾

A mint a török veszedelem mindinkább fenyegetővé vált, Szendrő vára is kezdett emelkedni jelentőségben. 1559 decz. 21-én Verancsics Antal egri püspök panaszkodik a budai basának, hogy a füleki törökök Bebek birtokait pusztítják. A szendrői őrség rácsapott a zsákmányoló török csapatokra, de oly szerencsétlenül, hogy a török mindnyájokat elfogta s egy sem térhetett közülök vissza övéihez.⁵⁾ 1561-ben a szolnoki török fenyegeti Szendrő vidékét.⁶⁾

Bebek Ferencz halála után birtokain két gyermeke: a protestantizmus buzgó híve, György és Katalin osztozott. Ez utóbbi 1561 okt. 4-én Báthory András országbíró előtt követelte bátyjától, hogy adja ki neki Szendrő várából, Vámos városából, a Keresztúr, Edelény, Borsod és Sáp falvakból, valamint a lerontott Csorbakő vár tartozékaiból az őt megillető részt. A jászói konvent kiküldött embere Bebek Györgyöt Szendrő városában találta meg, s ott közölte vele az országbíró erre vonatkozó felhívását.⁷⁾

A következő év nyarán (szept. 26-án) a füleki bég újra pusztította Szendrő vidékét és három falut fölperzselvén, lakosságát elhajtotta.⁸⁾

¹⁾ *Dl.* 20172.

²⁾ *NRA.* fasc. 1565. nr. 73.

³⁾ Szalay Ágoston, *Négy száz magyar levél* 29. l.

⁴⁾ *Dicilis lajstromok* 146, 181.

⁵⁾ Verancsics, *Munkái* VIII. 127.

⁶⁾ *Uo.* 326.

⁷⁾ *NRA.* fasc. 178. nr. 2. és fasc. 214. nr. 42.

⁸⁾ Verancsics VIII. 375.

Bebek György, miként apja, kitartó híve maradt a Szapolyai-háznak s ha Ferdinánd király hadvezérei nem birtak is vele, a bécsi udvar mindent elkövetett hatalmának megtörésére.. I. Miksa király sem tűrhette, hogy János Zsigmondnak Felső-Magyarországon ekkora erős támasza legyen. Schwendi Lázár parancsot kapott, hogy Szendrőt fogja ostrom alá, s vegye ki a Bebek György kezéből. 1566 tavaszán Schwendi csakugyan elfoglalta e várat, s német őrséget helyezett bele.¹⁾

Ez időponttól kezdődik Szendrőnek mint végvárnak szerepe.

Még ez év nyarán a szendrői német gyalogok résztvesznek Bebek György egy másik erősségének, Szádvárnak ostromában, a mely vár szintén a Miksa király kezébe kerül.²⁾ 1567. szept. 14-én Révai Ferencz és társai, kiket a pozsonyi országgyűlés küldött ki mint országos bizottságot, hogy Rudabánya várost, mely eredetileg mint Thurzó Elek birtoka Szepesvárához tartozott, de még Bebek Ferencz Szendrő várához kapcsolta, foglalják vissza, jelentik a királynak, hogy e várost Szendrőhöz csatolták s a király tisztjeinek igazgatására bízták.³⁾ A szendrői őrség fentartására a vár szomszédságában levő falvak: Csehi, Galvács, Meszes, Szalonna, Martoni és Lád jövedelmét rendelte a szepesi kir. kamara.⁴⁾

A várőrség kapitánya egyelőre magyar ember maradt: Zolthay István; de udvarbírákúl (provisorok) németek alkalmaztattak.

Az 1578. évi 27. tcz. 9. §-a Szendrő építésére Abauj, Torna, Szepes és Sáros vármegyék, valamint Eperjes, Lőcse, Szeben és Bártfa városok ingyenmunkáját rendeli s ezzel a vár védelmi fontosságát elismeri. A vár jókarban tartására és őrségének ellátására a szepesi kir. kamara mind több és több környékbeli birtokot jelöl ki, a mennyiben azok magszakadás útján vagy más czímen a koronára szállanak. A már említett borsodvármegyei falvakon kívül Szendrő vár tartozékai lesznek (1582) Gömör vármegyében: Kövi, Rákos, Nandrás, Szirk, Gacsalk, Rozsozsnya, Pelsőcz, Páskaháza, Taplócza, Gömör, Pelsőcz-

¹⁾ Budai, *Polgári Lexikon* I. 205.

²⁾ *Századok* 1899. 615.

³⁾ *NRA.* fasc. 1087. nr. 8.

⁴⁾ *Déc.* (Tizedlajstromok az Orsz. Itárban.)

Ardó; Borsod vármegyében pedig: Abod, Edelény, Sáp, Kurittyán, Görömböly, Sajó-Vámos és Pálfalva.¹⁾

Szendrő vára, mely a Bebek birtoklása idején meglehetősen elhanyagolt állapotban volt, lassanként fölépülvén, a környékbeli nemes családoknak is biztos menedéket kezdett nyújtani a török ellen s a jobbmóduak igyekeztek itt maguknak házat szerezni, hol családjukat és vagyonukat fegyver oltalma alá helyezték. Így 1582-ben a Bebek családdal atyafi Csetneki Mihálynak és Istvánnak van itt udvarházuk, mely rájuk bátyjuk, Csetneki Ferencz halálával szállott, de a melyet Széchy Tamás tőlük erőszakosan elfoglalt.²⁾ 1597-ben Horváti Erzsébet előbb néhai Lorántfi László özvegye, akkor pedig Teőke Pál felesége azt a kőházat, melyet fia, Lorántfi Pál építtetett, mint-hogy a töröktől való félelem miatt kényszerültek e palánkkal körülvett városba költözni, pörli Andrassy Máriától özv. Lórántfi Pálnétól, most pedig Szentmarjai Györgynétől s a szendrei udvarbíró székén azt meg is ítélik neki.³⁾ Ugyanez évben Zolthay János és felesége Bertóti Margit asszonynak háza is pör tárgyát képezi.⁴⁾ 1599-ben Török Bálint örökösödési szerződésben feleségének, Boza Katalinnak köti le itteni házat, ennek gömörvármegyei birtokrészeiért.⁵⁾

Szendrő ez időben két részre oszlott: a várra és az alatta elterülő városra, mely eleinte tulajdonképen csak egy utcából, az ugynevezett Gerse-utcából állott. A vár kőfalakkal, a város palánkkal volt körülvéve, s ezen belől emelkedtek a nemesi udvarházak.

A szepesi kir. kamara erősen szorította a felsőmagyarországi e célra kijelölt vármegyéket és városokat, hogy a Szendrő jókarb helyezése végett rájuk szabott összegeket szolgáltatásuk be. 1592-ben pl. Sáros vármegye befizet a kamara pénztárába 200 frtot »ad munitioem seu extructionem novae arcis Zenderoviensis.«⁶⁾ Szükség is volt e vár mennél előbbi megerő-

¹⁾ *Urb. et conscr.* fasc. 59. nr. 13.

²⁾ *NRA.* fasc. 1583. nr. 78.

³⁾ *NRA.* fasc. 731. nr. 29.

⁴⁾ *Borsod várm. Jegyzőkönyvei* (röviden *Jk.*) III. 940.

⁵⁾ *Egri Jókápt. It.* Prot. I. 32.

⁶⁾ *NRA.* fasc. 469. nr. 28.

sítésére, mert a mikor 1596-ban Eger elesett, mind inkább fenyegetővé vált a veszedelem Szendrőre nézve is.

A várban a XVI. század utolsó tizedeiben magyar és német őrség volt elhelyezve. Mind a magyaroknak, mind a németeknek külön papjuk volt. A reformációt Szendrőn kétségkívül még Bebek György honosította meg s a császári és királyi magyar kapitányok, mint Zolthay István, Rákóczi Zsigmond és Széchy Tamás, maguk is buzgó protestánsok, bizonyára hathatósan istáptolták az új hitet. Tiszavarsányi Balázs 1587-ben magát «a szendrői magyar egyház lelkipásztorának» nevézi (pastor ecclesiae Ungarorum Synderoviae).¹⁾

A Tisza mellékein ekkortájban mindinkább szaporodó hajdúságot a szendrei kapitányok szívósan támogatták s különösen a német Rottaler János mindent elkövetett, hogy őket saját hadművelési céljaira felhasználja. 1599-ben, mikor a rabló tatárok Felső-Magyarország városait pusztították, 700 hajdút bízottatott fel Rottaler ellenök s ezek Szendrő alatt éjtszakának idején támadtak rájuk; »szörnyen lövék őket, az egész tatár tábor elfuta Eger felé előttük; 13000 lovakat nyerének tőlök, a rabokat elszabadíták és sok prédát nyerének.«²⁾ A zsákmányon azután a szendrei német kapitány a hajdúkkal megosztozott.

Részint a török pusztítások következtében elszegényedett falvak csekély jövedelmezősége, részint a kamarai tisztviselők érdekének előtérbe tolakodása csakhamar arra készítette a királyi udvart, hogy a végvárak fentartatása végett egyes gazdag főuraktól nagyobb összegű pénzkölcsönöket vegyen föl. Így történt, hogy 1603-ban Rudolf király Rákóczi Zsigmond tornavármegyei főispántól 32000 frtot vett fel kölcsön s ennek fejében a Szendrő várához tartozó öt falut részére lekötötte. A szepesi kamara közbelépésére azonban, minthogy ezek a falvak a vár szükségleteinek csorbítása nélkül nem voltak elidegeníthetők, fölkerlte később Rákóczit, hogy a részére inscribált falvakat bocássá vissza; a kölcsönösszeg után addig is, míg az más úton, talán az Illésházi-javakból, meg fog neki téríttetni, elégedjék meg 6%-os kamattal.³⁾

¹⁾ Dec.

²⁾ *Tört. Tár* 1857. 61.

³⁾ *NRA.* fasc. 768. nr. 13.

Az 1604. év elején tartott országgyűlés 8. tcikkének 4. §-a Szendrő várához Sáros és Szepes vármegyék ingyenmunkáját rendelte. De még ez év október havának végén Bocskay István hajdúi, Németh Balázs vezérlete alatt, az itteni 180 gyalgóból és 50 lovas muskétásból álló őrséget megadásra kényszerítették. A hajdúk a német katonáknak szabad elmenetelt biztosítottak, de mikor ezek kivonultak s Murány várába akartak menni, rájuk támadtak s lekaszabolták őket, úgy hogy mindössze csak harminczegyen menekültek meg.¹⁾

Tudvalevő, hogy Belgiojoso Barbiano Jakab kudarczai után a császári hadak vezérletét Básta György vette át s ő a Szendrő közelében levő Edelénynél 1605. november 28-án Bocskay hadait megverte. E vereség következménye lett, hogy Szendrő november utolsó napján újra a császáriak kezébe jutott.²⁾ Azonban Kassa elfoglalása után ismét a Bocskay hadai szállották meg s a fejedelmet uralta azután a bécsi béke megkötéséig, a mikor megint Rudolf király birtokába ment át.³⁾

A bécsi békét követő nyugalmasabb korszakban az udvari kamara megint kezdte elvesztegetni a vár birtokait. Felsővádaszi Rákóczi Lajos kállói kapitánynak 11400 frtot kitevő hátralékos zsoldját nem tudta megfizetni s ennek fejében a király Polgárdi és Szent-Margita falvakat akarta odaadományozni; de minthogy ezek egyházi birtokok voltak s az egeri püspökséghez tartoztak, nem lehetett őket elidegeníteni. Ennélfogva az udvari kamara 1607. okt. 31-én azt a javaslatot tette a királynak, hogy adja Rákóczinak a Szendrő várához tartozó Rudabánya, Görömböly és Páskaháza falvakat addig is, míg e célra alkalmasabb birtokokat találnak; ez utóbbi esetben, Rákóczi e három falut visszabocsátani tartozik, mert ezek a szendrői őrség fentartására szükségesek.⁴⁾

E veszteségekért 1612. jun. 30-án a szepesi kamara akként

¹⁾ *Hadtört. Kézl.* 1895. 550. l.

²⁾ *Tört. Tár.* 1857. 69.

³⁾ Szuhay, *Egyházlátogatás* 184. 1606. szept. 26-án Bocskay István «Egregio Petro literato Tallyay provisorio nostro Zenderowiensis intézi levelét. *Akad. lt.*

⁴⁾ *NRA.* fasc. 730. nr. 32.

akarta a várat kárpótolni, hogy az egri káptalan és püspökség javait, melyek azelőtt Ónod várához voltak kapcsolva, Szendrő javára utalta ki.¹⁾

1612. április 24-én Borsod vármegye generális congregatióját tartja Szendrőn s elhatározza, hogy a vármegyei közgyűlések székhelye ezentúl Szendrő legyen, minthogy Sajó-Szent-Péter és Miskolcz, a hol eddig a közgyűléseket tartották, nagyon ki vannak téve a török veszedelemnek s ennél fogva közgyűlés tartására nem alkalmasak.²⁾ Azonban a következő év február 25-iki országgyűlés 16. tizikke elrendelvén, hogy a végvárak német katonasággal látandók el,³⁾ a vármegye nem talált itt barátságos otthonra. Ugy hogy 1616. febr. 3-án Rákóczi György főispán a vármegyei törvényszék helyéül Aszaló városát jelöli ki mindaddig, míg ennél alkalmasabb hely nem fog kinálkozni; a congregatiók helyének megválasztását pedig az alispánra bízzák.⁴⁾

Ez időtájt (1614—1626 közt) küldötte ki a szepesi kir. kamara Melith Pétert, hogy a felvidéki végvárakat vizsgálja meg s állapotukról tegyen jelentést. Jelentése szerint Szendrő várának kapitánya az alsó-várat építteti, de inkább helyén valónak találná, hogy a felső-várat építtesse. A vár építésére könnyű módot lát; köve az árkából kitelik, mesze igen közel, fája szintén. Mint-hogy a várost a várfalak hosszában főemberek s vármegyebeli nemes emberek lakják, el kellene rendelni, hogy ki-ki annyi részt építtessen a falból, a milyen széles az udvara; ez esetben jövő esztendeig a kőfalat a kapuig előrevihetnék. Megjegyzi végül, hogy mivel kisebb helyeken is legalább 200 gyalog és ugyanannyi lovas katonából áll az őrség, itt is legalább is ilyen számú katonaság kívántatnék.⁵⁾

Sürgette az építést gróf Forgách Zsigmond országbíró Kassán 1616. május 13-án, úgyszintén Korláth István szendrői főkapitány is Kassán május 16-án kelt s Borsod vármegyéhez intézett levelében, mire a vármegye Szendrőn május 18-án tar-

¹⁾ Szederkényi, *Heves várm. tört.* III. 431.

²⁾ *Jk.* III. 881.

³⁾ *Tört. Tár.* 1857. 79.

⁴⁾ *Jk.* IV. 254.

⁵⁾ *NRA.* fasc. 415. nr. 35.

tott sedriáján az itteni szolgabírói járásból két portától egy kocsit rendelt egy heti munkára.¹⁾

1618-ban a meglevő három szolgabírói járás közül (a negyedik a század eleje óta el volt pusztulva) az egyiket Szendrőhöz utasította a vármegye, kimondván, hogy minden egyes porta négy paláknak alkalmas fát s egy kocsi vesszőt, valamint két gyalog munkást adjon.²⁾

Mint ez adatokból kitűnik, Szendrő vára napról-napra épült; mindazáltal, mikor Bethlen Gábor 1619. szept. 17-én átkelt a Tiszán s Kassa bevételére sietett, a vár ellenállás nélkül megnyitotta előtte kapuit.³⁾ A fejedelemségre áhítozó Homonnai György kozák segédhadaival ugyanez évi november havának végén elpusztította Szendrő vidékét, de a várat nem bírta kézre keríteni.⁴⁾

Néhány évig Bethlen Gábor birtokában maradt a vár. 1621. júl. 1-én az itteni malmot Abbosi Bornemisza János gyalogos kapitánynak inscribálja 3000 frtért.⁵⁾ De az 1622. január 7-én megkötött nikolsburgi békében, noha birtokában hét más vármegyével Borsod vármegye is megmaradt élte tartamára, Szendrőről le kellett mondania s a vár ismét a király birtokába ment át.⁶⁾

Második támadása alkalmával 1623. szept. 21-én újra elfoglalta Szendrőt⁷⁾ s övé maradt azután az 1625. év elejéig.⁸⁾ Azonban már az ez évi márcz. 10-én esászári és királyi főkapitány áll az itteni őrség élén.⁹⁾ 1626. aug. 5-én pedig II. Ferdinánd királytól nyer adományt Bornemisza János a boldvai háromkerekű malomra, mely azelőtt Szendrő várához tartozott, valamint Garadna és Ivánka pusztákra, melyeket összesen 5000 frtért zálogosít el neki.¹⁰⁾

¹⁾ *Jk.* IV. 277.

²⁾ *Jk.* IV. 217.

³⁾ *Műleann. történet* VI. 232.

⁴⁾ Sepsi Laczkó Máté *krónikája* 244.

⁵⁾ *Oyulafehérvári kápt.* lt. Liber regius XII. 32.

⁶⁾ *Műleann. tört.* VI. 338.

⁷⁾ *Uo.* 358.

⁸⁾ *Egri főkápt.* lt. I. 288.

⁹⁾ *NRA.* fasc. 707. nr. 24.

¹⁰⁾ *NRA.* fasc. 1329. nr. 26.

A vár főkapitányainak egyik legkimagaslóbb alkaja volt Alsókálosai Korláth István, kit kiváló diplomatai képességeinél fogva már Boeckay István követül küldött Konstantinápolyba Achmet szultánhoz, később pedig Bethlen Gábor érdekében járt el Oszman szultánál. 1623. decz. 20-án elkészítette végrendeletét s ebben fiát, Ferenczet tévén általános örököséül, elrendelte, hogy testét takarítsák el a szendrői temetőben idvezült felesége, Barna Anna hamvai mellé; sírja felett fából építsenek egy kis kápolnát, zsindeletével, melyen zászlója állhasson, hogy ha ellenség szállaná meg Szendrőt, az épületet tüzzel semmivé tehessék.¹⁾

A mikor Szendrő visszakerült a magyar korona birtokába, a bécsi udvar megint német katonaságot helyezett ide.

Addig, a míg a törökkel barátságban élő erdélyi fejedelmek hatalma Borsod vármegyére is kiterjedt, a török felől eléggé nyugalmas napokat élt Szendrő vára. De Bethlen Gábor halála után a törökök ellenséges föllépése mind vakmerőbb lett. 1631. karácsony táján az egri törökök az abaújvármegyei Gadna falut égették föl s lakosait elhurcolták; a szendrői őrség a borsodm. Kondó falu mellett érte őket utól, de vereséget szenvedett s mintegy 45-en életüket veszítették. Egy év múlva ugyancsak karácsony táján Újlak falut rohanták meg s akkor is Kondó falumál mérték össze a szendrői vitézekkel fegyvereket; de a törökök ezúttal is jóval számosabbak lévén, megint legyőzték őket s közülök 35-öt részint levágtak, részint foglyul ejtettek. Rabságra jutott Korláth Ferencz is, a fentebb említett Korláth István szendrői főkapitány fia. 1634-ben az egri törökök »dobbal, zászlóval, lovassal, gyaloggal jöttek a szendrői végház alá« s néhány rabot vittek el. Még ugyanez évben a szendrői baromesordáját, 1635. pünkösdi táján pedig sereg lovaikat hajtották el. Még 1641-ben is raboltak s »mennyi embert vittenek el Szendrő vidékéről s mennyi lovat, ökör- és tehénféle barmot hajtottak el, Isten tudná annak számát.«²⁾

Úgy látszik, a bécsi udvar nem volt megelégedve azzal a jövedelemmel, melyet a szepesi kamarának a várhoz tartozó

¹⁾ *NRA.* fasc. 953. nr. 17.

²⁾ *Tört. Tár* 1869. 104—105.

birtokok hajtottak. Mohón kapott tehát az alkalmon, midőn Keresszegi Csáky István szendrői főkapitány ajánlatot tett e birtokok megvételére. Az alku 1633. aug. 25-én megkötött; ennek értelmében II. Ferdinánd király mindazon Szendrő várához tartozó javakat, melyek eddig a szepesi kamara igazgatása alatt állottak, Szendrő városával, az ahhoz tartozó falvakkal, birtokokkal, malmokkal együtt 16.000 rénes frtért inscribálta Csáky Istvánnak, ki ezen a vételáron kívül még 800 rénes frt évi census fizetésére is kötelezte magát.¹⁾

E királyi adománylevelé alapján Danetius Frigyes, ő felsége szendrői udvarbírája, még azon évi szept. 29-én átadta Csáky Istvánnak a következő javakat: 1. az újonnan csináltatott városi malmot, mely három köre forgó volt s kendertörő kölyüvel s két szuszékkal volt ellátva, 2. három darab szántóföldet, 3. két asztag búzát, melyek 36 keresztet foglaltak magukban, 4. a Boldva mellett egy nagy füvellő rétet, 5. a városban levő pinceszét, mely fölött egy szoba és kamara volt, 6. a Szendrőben lakó négy jobbágyot, 7. egy pusztán álló jobbágytelket, 8. a szendrői vámot, 9. Kazincz pusztát s végül 10. Abod és Kurittyán falvakat.²⁾

E szerint tehát a vár nem volt az alkuba belefoglalva, az a királyi birtoka maradt. A királyi adomány is csak arra az időre szólt, míg Csáky István, ki az évi censust mindenkor szent Mihály napján tartozik lefizetni, hivatalában megmarad.³⁾

I. Rákóczi György erdélyi fejedelem nevében Gönczy András az egri káptalan előtt tiltakozott ugyan ez adományozás ellen, de ennek nem sok nyomatéka volt, mert Csáky István ettől fogva a szendrői uradalom földesura lett.⁴⁾

Az a körülmény, hogy ekként a várnak és főkapitányának érdekei szorosan összeforrtak, nem igen biztosította Szendrőt a veszedelem ellen. 1634-ben Borsod vármegye országgyűlési követeinek utasításul adja, sürgessék, hogy ő felsége méltóztatásék Szendrőbe vitézlörendet delegálni, legalább 500 gyalogost és 500 lovast, a vár építésére pedig bizonyos summa pénzt ren-

¹⁾ *NRA.* fasc. 1292. nr. 11.

²⁾ *NRA.* fasc. 907. nr. 41. és fasc. 492. nr. 24.

³⁾ *NRA.* fasc. 281. nr. 40.

⁴⁾ *Egri főkápt. lt.* IV. 21.

delni.¹⁾ A maga részéről is kimondotta, hogy a szendrei palánk építéséhez készséggel hozzájárul; e czélból két szolgabírói járását arra kötelezte, hogy az egyik minden portától 2—2 fát, a másik minden portától 2—2 szekér vesszót tartozzék adni.²⁾ Ezenkívül Csáky István javaslatára Szendrő és Ónod váraknak a török támadás elleni védelme ügyében Abaúj vármegyével leendő közös tanácskozásra Basó Farkas alispánt, Keresztes Jánost és Darvas Gergelyt küldötte ki. Hasonló megbízatással küldötte ki Jászberényi Benedeket Gömör vármegyébe.³⁾ 1635. nov. 22-én Szendrő erősítésére a vármegye újra ingyenmunkát és palánkfát rendel.⁴⁾

A királyi kincstár, mely a katonaságot sohasem tudta kellőképen ellátni, Szendrő vár őrségére sem fordított valami nagy gondot. A szegény, agyonzaklatott vármegye, ha némi védelmet akart a maga részére biztosítani, kénytelen volt a zsoldját követelő katonaság fenntartásához hozzájárulni. 1636-ban van először nyoma, hogy egy hónapra 100 lovas részére minden négy portától (a töröknek adózó két portát egynek számítva) felajánl »miseriae plebis sine strepitu aliquo« egy kocsi szénát és három köből zabot, — egy kocsi széna 30, egy köből zab pedig 33 dénárba számíttatván.⁵⁾

Míg a vitézi rend közemberei csak keservesen tudtak zsoldjukhoz jutni, addig a főkapitányok és vicekapitányok értették a módját, hogyan gyűjtsenek vagyont. Roskoványi László alkaptány, ki a néhai Senyei Péter alispán özvegyét, a gazdag Császtai Magdolnát vette feleségül, 1637. szept. 4-én elkészíti végrendeletét; ebben borsodvármegyei Rudabánya és gömörvármegyei Páskaháza, valamint Jeszte falvait a jezsuita szerzetes levő pátereknek hagyta, Szendrőben levő nemes kuriájával és ahhoz tartozó minden örökségével egyetemben, »ily conditióval, hogy ugyan Szendrőben mostani házáat scholákra fordítván, tanítsanak ifjakat Isten tisztességére«. Ugyancsak a páterekre bízta a tőle Szendrőben alapítani szándékolt ispotályt, melyet szintén fekvő

¹⁾ Jk. V. 258.

²⁾ Jk. V. 155.

³⁾ Jk. V. 264.

⁴⁾ Jk. V. 297.

⁵⁾ Jk. V. 299.

birtokokkal látott el.¹⁾ Létesültek-e csakugyan ez intézmények Szendrőn vagy pusztán jámbor óhajtások maradtak, adatok hiányában el nem dönthetjük.

Hasonló kegyes czél vezérli Csáky István főkapitányt, midőn 1638. nov. 5-én az Isten tisztességére egy templomocskát akar építeni a szendrei klastrom ellenében a Német-városban s Roskoványi Lászlótól szerez e végből egy telekrészt.²⁾

Borsod vármegye az országgyűlésen nem szünt meg sürgetni, hogy Szendrőt a király nagyobb őrséggel szerelje föl. Az 1637—38-iki pozsonyi országgyűlésre egybegyűlt rendek is kérték a királyt, hogy a végvárak őrségeit magyar katonasággal egészítse ki, Szendrőt pedig erősebb őrséggel lássa el. A király válasza erre az volt, hogy a végek őrségének száma az 1609-ben megállapított legyen, de ha a szükség kívánná, az szaporítható. Szendrő őrségének nagyobbítására lesz gondja s Kassán állandóan fog lakni egy hadi építész. A rendek ebben a válaszban meg is nyugodtak, csak Szendrő és Ónod őrségeinek szaporítását szorgalmazták, mibe a király márcz. 17-én beleegyezett s erre hozták a rendek azt a végzést, hogy 400 jól fegyverzett lovas állítandó 4 frt havi zsolddal az ónodi, szendrői és putnoki végvárakba.³⁾

Ezenközben sem szünetelt a szendrei palánka építése és megerősítése; »Jákótelki uram — így szól Borsod vármegye egyik 1638. évi közgyűlési határozata — az ő járásából hozason 100 palánkfát, 25 szekér vesszót, gyalog munkás legyen 50, kinek huszonöte egy héten, huszonöte pedig más héten műveljen.«⁴⁾

1639-ben Jeszeniczei és Budetini Szunyogh Gáspár lett a főkapitány. Úgy látszik, vele sem az egyháziak, sem a nemesek nem voltak megelégedve. Szept. 26-án ugyanis a szendrei nemesek folyamodtak a vármegyéhez, hogy vegye őket pártfogásába Szunyogh ellen.⁵⁾ Azonban a vármegye ebben az irányban alig tehetett valamit; hogy mégis jobb kedvre hangolja a főkapi-

¹⁾ NRA. fasc. 512. nr. 46.

²⁾ NRA. fasc. 948. nr. 37.

³⁾ Századok 1885. 324. 325.

⁴⁾ Jk. V. 449.

⁵⁾ Borsod vm. lt. III. 2. 2.

tányt, megszavazott részére 50 frt tiszteletdíjat, tisztjeinek: Nagy Gáspárnak 25 frtot, Szitásinak 20 frtot, Horváth Györgynek 5 frtot.¹⁾ Egyébiránt 1641. márcz. 2-án III. Ferdinánd király Szunyogh Gáspárnak is inscribálta azokat a birtokokat, melyeket Csáky István birt és így Szendrő városában a földesúri jogokat ő gyakorolta.²⁾ Mint földesúr 1642-ben tiltakozik az ellen, hogy Roskoványi László minden privilégium nélkül korcsmát erigáltat; figyelmezteti, hogy czégérét bevonja, sem házánál, sem majorjában korcsmát ne árultasson, mert ha ebből valami baj támad, magának tulajdonítsa.³⁾

A szendrei jezsuitáknak is sok kellemetlenséget okozott az új földesúr, ki velök szemben jogaiból annál kevésbbé engedett, mert mint protestáns ember nem jó szemmel nézte őket a református többségű városban. Ezek tehát protectióért a nádorhoz folyamodtak s gróf Eszterházy Miklós 1643. jan. 18-án készséggel vette őket oltalmába és pártfogásába Szunyogh Gáspár és más zaklatók ellen.⁴⁾

I. Rákóczi György erdélyi fejedelem Kassa bevétele után Szendrőt is birtokába ejtette (1644. márcz. 29-én) s ápr. 11-én Monaki Ferencz borsodvármegyei alispánt nevezte ki főkapitányává.⁵⁾ Azonban nem sokáig volt az erdélyi fejedelem birtokában; június havában Puchheim Kristóf és Eszterházy császári vezérek megrohanták és bevették a várat.⁶⁾ Rákóczi újra ostrom alá fogta s bár a vármegyét is személyes fölkelésre szólította, nem boldogult vele. Végre is elhatározta, hogy a német őrseget kiéhezteti; ez azután sikerrel is járt, mert 1645. január havában már megint a fejedelem intézkedik itten.⁷⁾ Márcz. 17-én elrendeli, hogy a vármegye 60 gyalog és 40 lovasvitézt küldjön Szendrőbe⁸⁾ és az alsóvárbeli őrseget pénzért élelmezze.⁹⁾

¹⁾ Jk. V. 475.

²⁾ NRA. fasc. 1329. nr. 27.

³⁾ Jk. VI. 297.

⁴⁾ NRA. fasc. 75. nr. 3.

⁵⁾ Borsod vm. lt. II. 1. 12.

⁶⁾ Magyarország. Várm., Abauj-Torna 116.

⁷⁾ Szilágyi, A két Rákóczi Gy. levelezése 175—295.

⁸⁾ Borsod vm. lt. II. 1. 58.

⁹⁾ Uo. II. 1. 60.

Azonban június hó elején újra kisiklott Szendrő a fejedelem kezéből. Megint ostrom alá fogta, de ezúttal nem boldogult vele. »Az hajdúságnak alászökése — írja feleségének 1645. jún. 12-én — s az fizetett hadnak is lázadása miatt el kell hagynunk Szendrőt is, kit egy hét alatt kevés vérontással megvehettünk vala; lovast, gyalogost hagyunk alatta, úgyis megúnja s kiéhezik belőle.«¹⁾ A morvai táborozás, majd a békealkudozások s végre a decz. 16-án aláírt linzi békekötés Szendrőt is felszabadította az ostrom alól.

De mennyire össze volt rombolva e hadjáratok következtében! »Mint Nagyságtok és Kegyelmetek maga szemes bizonyosság ebben, — írja Borsod vármegyének Móré István szendrei kapitány — hogy ez az becsületes végház, az ki ez felsőmagyarországi végházaknak metropolisa vala, annyira elromlott s elpusztult s elfogyott minden erejében és épületiben s mind lakosiban, hogy nem hogy országot oltalmazhatna, de az maga oltalmára is minden bizonynyal erőtelen és elégtelen.«²⁾

Az elpusztult vár újra fölépítése nem kis gondot adott a szepesi kamarának s közvetve a bécsi udvarnak. Erélyes kezekbe kellett letenni a vár sorsát, hogy további hivatásának megfelelően. Erre a czélra az udvar Wesselényi Ferenczet szemelte ki, kinek a szendrei javakat, melyek legutóbb Szunyogh Gáspárnak voltak zálogba adva, megvételle felajánlotta. Wesselényi 1646. jún. 12-én lefizette a 12.000 frt zálogösszeget s ettől az időponttól fogva ő volt az uradalom birtokosa.³⁾ Már négy nap mulva megsürgeti a vármegyét, hogy a végvár reparatiójára megajánlt 300 frtot fizesse az ő vagy alkaptánya, Móré István kezéhez.⁴⁾

A vármegye Szendrő lakosaival is érezte jóindulatát; tekintettel ugyanis a végvár elnéptelenedésére és leégésére, 1646-ban 75 kocsi fát utalt ki részökre. Ugyanez évi ápr. 15-én arra kérték a vármegyét, hogy a reájok kivetett adót engedje

¹⁾ Szilágyi, i. h. 327.

²⁾ Akad. lt. Tört. 4r. 180.

³⁾ NRA. fasc. 721. nr. 44.

⁴⁾ Borsod vm. lt. III. 3. 360.

el nekik s újonnan választott lelkészüknek, Rimaszombati Pálnak Csátról leendő átköltöztetésére deputáljon szekereket. A vármegye az adót bizonyos okokból elengedhetőnek nem találta; ellenben a lelkész holmijának elszállítására hat szekeret rendelt.¹⁾

A vár építése serényen tovább folyik. 1646-ban Móré István főkapitány kérésére a hátralékban levő három évi ingyen munkát rendeli ide a vármegye; ²⁾ 1647-ben pedig 50 munkás és 6 szekér rendeltetik egy egész heti munkára.³⁾

Csatóházi Móré István szendrei főkapitány 1648. decz. 2-án készítette el végrendeletét. Ebben köszönetet mond Istennek, hogy midőn gyenge és neveletlen állapotában szüleit e világból kiszóllította, helyettök istenes atyafia, néh. Berentei Gáspár édesanyjáról való főember bátyja keze és gondviselése alá adta, kinek gondviselésével a római ekklézsiába is beállatta, külsőképpen pedig oskolabeli tanításban is neveltette. Testét a szendrei temetőbe, a vele egy valláson levő szerelmes társa, Herencsényi Erzsébet hamvai mellé kívánta tételni. Ő is, minthogy gyermekei nem maradtak, a szendrei jezsuita atyákat részleteti számos birtokokban s szendrei majorságának felét a város köfalaira hagyja, hogy azokat építsék meg belőle.⁴⁾

Úgy látszik, ez a hagyomány is buzdításul szolgált a lakoságnak, hogy a saját erejéből is hozzájáruljon a falak építéséhez. Borsod vármegye ez évben hozott egyik határozata ekként hangzik: »Minthogy a szendrei lakosok a haza szeretetétől ösztökélve, a véghely bizonyos részét kőfallal akarják bekeríteni, kérelmekre segélyül 50 gyalog munkás rendeltetik egy egész heti munkára.«⁵⁾

Hadd említsük itt meg, hogy Szendrőnek már 1544-ben volt saját pecsétje, melyet 1650-ben új formára metszetett ki. Egy 1597. jún. 23-án keltezett okirat tünteti föl legrégebb pecsétjét; a tojásdad alakú véseten, mely jobbkarjában a kis Jézust tartó fején koronát viselő szent szűzet ábrázolja, a következő kör-

¹⁾ Jk. VI. 482.

²⁾ Jk. VI. 435.

³⁾ Jk. VI. 539.

⁴⁾ NRA. fasc. 954. nr. 69.

⁵⁾ Jk. VI. 594.

irat olvasható: * S * Civitatis * Zendrew * Anno * 1544.¹⁾ Az 1650-ben készült új véset abban tér el ettől, hogy itt a virágok közt ülő Boldogságos Szűz a kis Jézust baljában tartja s jobbájában királyi pálcza van, tőle jobbra és balra egy-egy csillag látható. A pecsét körirata pedig ez: Sigillum praesidii Szendrőviensis An. 1650.²⁾

Gróf Wesselényi Ferencz, a felsőmagyarországi részek főkapitánya a szendrői javak birtoklásában magát biztosítani akarván, 1650. január 26-án új adománylevelet eszközölt ki III. Ferdinánd királytól a Szendrőhöz tartozó összes birtokokra, beléjük értve az alsóvárat is.³⁾ A részletes föltételeket megszabó királyi inscriptionális levél 1652. márcz. 23-án kelt; ennek értelmében a szendrei javakért Wesselényi lefizet 9528 frtot s azokat a király reá ruhazza fiúági örökösödési joggal, ellenben a női ágra nézve megváltási joggal. A felsővár és az erősség ő felsége rendelkezésére marad. A főkapitányi tiszt Wesselényinek fiaira száll, ha arra alkalmasak lesznek. Az uradalom visszaváltatásának jogát a király fenntartja magának.⁴⁾

Szendrő őrsége 1652-ben állott:

86 német gyalogból,

103 hajdúból,

557 huszárból,

10 tüzérből,

4 segédszemélyzetből,

összesen 760 emberből.⁵⁾

A napról-napra fenyegető török veszedelem arra bírta az udvart, hogy a várat újabb német katonasággal erősítse meg. 1654 nov. 24-én a vármegye Wesselényi kérelmére a Szendrő várába szállítandó s ott »néhány napig« élmezendő német katonaság ellátására minden portára egy köből zabot vagy rozstot, továbbá két kocszi szénát vet ki, melyeknek limitálására

¹⁾ NRA. fasc. 731. nr. 29.

²⁾ Akad. lt. Tört. 4r. 197.

³⁾ NRA. fasc. 354. nr. 14.

⁴⁾ NRA. fasc. 299. nr. 34.

⁵⁾ Századok 1904. 13. l.

a szolgabírák hatalmaztatnak fel.¹⁾ De hogy a német katonaság nem csupán néhány napig maradt Szendrőben, azt bizonyítja a vármegye 1656. évi végzése, midőn Hatvani András főkapitány kérelmére elrendeli, hogy a német katonaság számára a szendrei és szentpéteri járásból minden falu egy kocsi szénát és egy köböl zabot tartozzék beszállítani a már megsabott árban.²⁾

Wesselényi Ferencz nádor és felesége, Széchy Mária I. Lipót királylyal megújították az adás-vételi szerződést, s 1659. május 25-én a gömörvármegyei pelsőczy és a borsodvármegyei szendrői uradalmakra 152,238 frt vételár ellenében iktató-parancsot eszközöltek ki. E szerint a király eladta nekik az egész szendrői alsó-, másként ó-várat, a Szendrő városában levő mészárszékkel, hídvalmal és korcsmával együtt, valamint a Boldva folyón levő két malommal, továbbá Rudabánya, Csehi, Visnyó, Zsércz és Abod falvakkal, Kurittyán és Kazincz pusztákkal, úgyszintén Galvác népes pusztával együtt.³⁾ Azonban a mikor az egri káptalan ugyanez évi júl. 4-én be akarta őket iktatni, Tapoleza, Görömböly falvakra és Valk falu felére nézve Stenczel János tapolezai apát, az Ivánka, Garadna, Szent-Miklós és Bessenyő pusztabeli részekre nézve Osgyáni Bakos Gábor s néhai Szendrői Bornemisza Mária leányai: Borbála Máriássy Imréné, Mária Weér Ferenczné és Zsuzsánna hajadon; továbbá a Szalonna és Martoni falvakban levő részekre nézve Vatai István és öcsese Péter, valamint Osgyáni Bakos Gábor; végre a szendrei nemesi kuriára nézve néhai Bornemisza János már említett unokái, az Osgyáni Bakos leányok — a mennyiben érdekeiket sértené — ellenmondottak.⁴⁾

1659. decz. 16-án az egri török Szendrő vidékét rabolta s egészen a vár közelébe merészkedett, hol Bárius András elfogott kocsisának fejét vette. Az öreg Hatvani András kapitány az alatta volt német és magyar vitézekkel utána menvén, (Pusztá-) Kazinczig úzte s ott összeesapott vele. Erős harc fejlődött ki köztük, s a törökök legyőzték a kisebb számú magyarságot. Hatvani András maga is elesett s fejét a törökök magukkal vit-

1) Jk. VII. 237.

2) Jk. VII. 303.

3) Proc. Tabul. 773.

4) NRA. fasc. 1329. nr. 28.

ték Egerbe. Ezt azután 130 talléron és egy török rabon váltották meg.¹⁾

Azonban a török veszedelemnél még nagyobb csapás fenyegette az országot az által, hogy I. Lipót az ország védelmének ürügye alatt nagyszámú német katonasággal töltötte meg a várakat. Ez idegen zsoldosok hallatlan kegyetlenséggel zsarolták, gyötörték a népet és nemességet egyaránt, s míg a törökök szíve esdő szóra megesett a szegénység nyomorán, ezek valósággal szipolyozták a lakosság véréit. Borsod vármegye már 1660. tavaszán tiltakozik a német katonaság újabb behozatala ellen s erélyesen követeli, hogy a már benn lévő katonaságot is ki kell vezetni, minthogy a nyomorult nép a legszükségesebb élelmi szerekben is szűkölködik s félni lehet, hogy teljes pusztulásra jut.²⁾ Hiába való volt minden tiltakozás. A német katonaság ingyen ellátására roppant terheket rónak a vármegyére s ezek a terhek évről-évre növekednek. 1662. január 28-án tesznek jelentést a vármegye küldöttei a kassai tanácskozásról s felolvassák a nádor javaslatát, hogy a német katonaság téli szállásra hogyan osztassék fel. Szendrőre 400 gyalogot vet ki s elrendeli, hogy az itteni proviant-házba ő felségének pénzen vett s veendő gabonáját Borsod, Gömör és Heves vármegyék tartoznak szállítani.³⁾

Mennél nagyobbak voltak a szenvedések, melyek a lakosságra nehezettek, szívós nemzetünknel annál nagyobb erő mutatkozott azok elviselésére. Mint a vasat, a kalapácsütések aczélossá tették a jellemeket, s Szendrő is ekkor látta legjelesebb embereit. Itt laktak Szendrői Zákány András alispán, kinek második felesége volt a nagyhírű Bisterfeld Henrik János özvegye, Stenczel Anna; Fígedi Nagy András, a Wesselényi-összeesküvés tevékeny részese, azután idős Geócze István, a vármegyének szintén egyik jeles alispánja, Szuhai Mátyás, Fuló Miklós, Aszalai Mátyás, Vadászi Pál, Fáy István, Bárius Péter stb. Mindezek erős kálvinisták voltak s így nem csoda, ha papjukul 1659-ben a már akkor nagyhírű váradi professort, Köleséri

1) Jk. XIV. 871—875.

2) Jk. VII. 514.

3) Jk. VII. 657—673.

Sámuelt nyerték meg.¹⁾ Itt született azután 1663. nov. 16-án ennek hasonnevű fia, a nagynevű orvos és író, ki irodalomtörténetünk lapjain is megörökítette nevét.²⁾ Ekkortájt épült a szendrei nagy templom, melynek szükségleteire Geócze István volt inspectora 1664. okt. 11-én alkotott végrendeletében 100 frtot hagyott. »Isten panaszkép ne vegye — úgymond — sokat izzadtam körülötte, pénzt is egyszer 75 frtot, másszor 12 frtot adtam, meszet, követ, fővenyet hordattam. Hogy most többel az ekkleziához nem lehettem, meg ne ítéltessem; Istenem, a mit jó szándékból örömmel adtam, jó néven vészi.«³⁾

Wesselényi Ferencnek fia és örököse László gróf volt, ki a szendrei főkapitányi tisztelet is viselte. Atyja azonban »bizonyos contradictio miatt« megharagudott reá, úgy hogy ennek következtében itt hagyta feleségét, Osgyáni Bakos Zsuzsánnát és kiment Lengyelországba.⁴⁾ 1664. aug. 22-én panaszos levelet írt atyjának, hogy szendrői jószágának egy esztendőől fogva immár talán 300 frt ára hasznát sem vette, sőt embereit is, kiktől leveleit küldözgeti, ott kinn visszatartóztatják.⁵⁾ Egyéb-ként a vár építésének munkája Wesselényi László távollétében sem szünetelt; bizonyítja ezt az, hogy a vármegye a várhoz 1664-ben a nádor megkeresésére 150 gerendát rendelt.⁶⁾

Ebből az időből való Szendrő várának az a látképe, melyet az *Ortelius Redivivus* című munka örökített meg, s melynek lenyomatát itt közöljük. Rajta jól kivehető a felső- és alsóvár, mely alatt a palánkkal bekerített város értendő.

Wesselényi László, mikor atyjával kibékült és visszatért, 1665. decz. 29-én a szendrei alsóvárat, mely ó-várnak neveztetik, 10.000 frtért részben eladta, részben hitvestársi szeretetből oda ajándékozta feleségének.⁷⁾ Azonban 1667. május 5-én az állapotok változtával azon szendrei jószágot bizonyos és helyes

¹⁾ L. *Idvesség sarka* cz. munkája Előszavát, melyet 1666. pünkösd havának 16. napján írt.

²⁾ Bod P., *M. Athénás* 150. l.

³⁾ *NRA.* fasc. 1052. nr. 14.

⁴⁾ *NRA.* fasc. 690. nr. 28.

⁵⁾ *NRA.* fasc. 1052. nr. 4.

⁶⁾ *Jk.* VIII. 13.

⁷⁾ *NRA.* fasc. 516. nr. 20.

Szendrő 1665-ben.

ratiókra nézve egészen visszabocsátotta anyjának, Széchy Mária asszonynak s e helyett feleségének a trencsénvármegyei Sztrecsen várát kötötte le.¹⁾ Széchy Mária pedig, nem sokkal ezután Zrinyi Péter horvát bánnak zálogosította el Szendrőt és a hozzá tartozó birtokokat 22.000 frtért.²⁾

Zrinyi Péter a Wesselényi összeesküvésben életét és birtokait elveszítvén, 1670. július havában a szepesi kamara Szendrőt is lefoglalta. Özv. Wesselényi Ferenczné ez ellen óvást jelentett be azzal az indokolással, hogy Zrinyinek csak pénze volt rajta s a birtok valósággal az övé. A kamara azonban attól tette függővé a birtok visszabocsátását, hogy mit fog tartalmazni e részben ő felsége resolútiója.³⁾ S ez a resolútio kedvezőtlen volt az özvegyre nézve. Konfiskálta a kamara az összeesküvésben részes Fuló Miklós, Farkas Fábrián egykori tokaji főkapitány, Király Imre, Aszalai Mátyás, Szuhai Mátyás, Dobóczy Zsigmond, Vadászi Pál szendrei nemesi kuriát és birtokait.⁴⁾

Szendró ettől fogva ismét királyi birtok lett. De 1672-ben a bujdosó kurucz csapatok több ízben kifosztották. A felső-vár német parancsnoka, hogy ez állandó fosztogatásoknak véget vessen, ez évi szept. 28-án arra határozta el magát, hogy a várost és az alsóvárat teljesen elhamvasztja.⁵⁾ Ez meg is történt s a város palánkja és házai a tűz martaléka lónek. Megint évek munkájába került, míg a város újra fölépült. A király hűségére visszatért Vadászy Pál alkaptány kérelmére 1675. ápr. 5-én a börtönök helyreállítására a vármegye 50 gerendát rendelt.⁶⁾ Még ugyanez évben Schönning György Vilmos német főparancsnok kérelmére a vármegye két napra 50 kocsit állított ki vesszők szállítására.⁷⁾ Az építés javában folyt 1676-ban is; a vármegye ez évben a palánka vagyis latorkert építésére 30 kocsi vesszőt rendelt.⁸⁾

¹⁾ *NRA. fasc. 13. nr. 7.*

²⁾ *Pauler, Wesselényi-összeesküvés II. 95.*

³⁾ *NRA. fasc. 1052. nr. 45.*

⁴⁾ *Fuló: Proc. Tab. 1706. Farkas: Urb. et. conscr. fasc. 37. nr. 43. Király: Uo. 57. 7. Aszalai és Szuhai: Uo. 96. 21. Dobóczy: Uo. 57. 18. Vadászi: Uo. 51. 46.*

⁵⁾ *Urb. et conscr. fasc. 57. nr. 18.*

⁶⁾ *Jk. IX. 186.*

⁷⁾ *Uo. IX. 245.*

⁸⁾ *Uo. IX. 298.*

Lassanként ismét visszatért a régi élet az újonnan épülő falak közé. Az emberek apró-cseprő bajai közt akadtak események, melyek sok szóbeszédre szolgáltatottak okot. Ilyen volt a néhai vitélő Cseresnyés Márton özvegye, a fiatal, szemrevaló Kis Panna asszony ellen a vármegye széke előtt 1675-ben folyt per, melyet a magistratus paráznság címén tett ellene folyamatba. Minthogy a kihallgatott tanúk vallomása sok érdekes néprajzi vonást örökített meg, röviden elbeszélésem keretébe illeszttem be ez esetet.

Kis Panna, mint afféle csapodár özvegyecske, olcsón osztogatta a szerelmet. Látták Geltovics János hadnagyot nem egyszer, a mikor estve Kis Pannához bement s hol éjjeli dobolásakor, hol reggeli dobolásakor ment el tőle. Sőt maga gr. Wesselényi László is szemet vetett a csinos özvegyre s szívesen elidőzött nála.

De úgy látszik, legtartósabb viszonya volt Fáy Istvánnal és Bárius Péterrel, kik pedig feleséges emberek voltak. Hogy ezeket mennél jobban magához kapcsolja, mindenféle bűbajos szerekhez folyamodott. Akadtak tudós javasasszonyok is, a kik értették a módját annak, hogyan kell a férfiak vonalmát biztosítani. »Egy alkalmatossággal két asszony jött hozzá — így vall az egyik tanú — s a következőket ajánlották neki: Szerezz egy új fazekesát, azon kilencz lyukacska legyen s hozzája való fedőcske, ebben egy zöld békát szerezzél s azt egy hangyazsombékban tedd, hogy a békának jajdulását ne halljad. Azt is mondotta az a két asszony Kis Pannának, hogy ha a hangyazsombékban teszi a fazekesát békástul, kilenczed napig ott hagyja, azután felveszi a fazekesát, talál abban egy gereblyét és egy villát; az arravaló, hogy valakit ő megkedvel, azt a ki még utána vetette magát, a vasvillával szúrja meg, az osztán olyan léssen, mintha soha nem is látta volna, szintén úgy eltávozik tőle.«

Egy másik babonáság volt, hogy olyan földet kellett neki szerezni, a melyiken holt kutya feküdt; ezt oda adta a Fáy István inasának, hogy dobja úrasszonyára, mert a mely asszonyra vetik az ilyen földet, azt megútálja az ura. Máskor meg megvesztegette mind a Fáy István, mind a Bárius Péter inasát, hogy mikor uruk haját megfésülik, azt a haját, a mely a fésűben marad, vigyék neki. Majd ismét arra kérte őket, hogy egy kis

üvegecskében abból a vízből adjanak neki, a melyben az uruk lábukat megmossák. Bárius Péternek úgy süített pogácsát, hogy ingvallának a két hóna alatt levő pálháját és alsóingét megmosta s mind a húsz körmét megszedte. Ha egyszer-másszor Péter úr ellátogatott hozzá, eléje búzát vagy kölest hintett s azon bocsátotta be a házba. Mikor pedig elment tőle, szentelt élőrajviaszszal füstöt csinált s csak a küszöbig kísértte, honnan visszavért s az asztal alá seprette azt, a mit elhintett volt.¹⁾

Denique, Kis Pannára eléggé csúf dolgok sülték ki, s ha a vármegye nem helyezkedett is a fiscus vádindítványának álláspontjára, hogy előbb hóhér által megkínóztatván, annakutánna feje vétessék, mégis mint megátalkodott parázna személyt a vármegye területéről proscibáltatta.²⁾ Minthogy pedig Bárius Péter javakorában, hirtelen halállal mult ki, Ibrányi Anna Vay Ábrahámné, a ki unokanővére és örököse volt, a miatt is vizsgálatot indított, hogy vajon nem a Kis Panna mérge ölte-e meg? De ebben, úgy látszik, ártatlannak bizonyult.³⁾

«Néminemű boszorkánysága végett» a vármegye széke előtt per folyt 1677-ben néhai Kálmáncsai Szabó György özvegye, nemes Vályi Dorkó asszony ellen is, ki némely embereket boszorkányságával, ördögi mesterségével megrontott s megvesztegetett egészségökben és ép állapotukban, úgy hogy némelyek azon nyavalyákban meg is holtanak.⁴⁾ Bizonyára őt is hasonló sors érte, mint Kis Pannát.

Szendrón már ebben az időben a reformátusoknak jeles iskolája virágzott. Ezt onnan tudjuk, hogy Borsod vármegye 1679. márcz. 22-én tartott congregatiójában Kaza és Disznós-Horvát falvak lakosait az Ónod váránál teljesítendő ez évi ingyenmunka alól azzal a kötelezettséggel menti föl, hogy tartoznak a szendrei ref. egyház léégett iskola-épületét (seminarium seu schola), melyet magyar ifjak látogattak, ex fundamento újra fölépíteni.⁵⁾ Ez iskola tanítói közül csak Jánosi János scholames-

1) *Jk.* IX. 248—271.

2) *Uo.* 482.

3) *Gr. Vay es. berkeszi lt.* fasc. 99. *Jk.* X. 133.

4) *Jk.* IX. 404.

5) *Jk.* IX. 579.

ter emlékezete maradt fenn, kinek az ekklézsia jóvoltából egy szőleje volt a szendrei Előhegyen.¹⁾

A Thökölyvel 1682 nov. 19-én kötött fegyverszünet értelmében Szendrő több más várakkal együtt német kézben maradt,²⁾ de őrsége ekkor is nagyon rosszul lehetett fizetve, mert ugyanez időtájt a katonák a balajti lakosoknak mintegy 70 marháját elhajtották s azzal fenyegetőztek, hogy ha nem gondoskodnak ellátásukról, kiütéseiket folytatni fogják.³⁾ 1683. febr. 3-án pedig Vass Sándor alkapitány Szakmáry Péter szolgabíró letartóztatta s értesítette a vármegyét, hogy a követelt gabonát állítsa elő, mert addig nem bocsátja szabadon.⁴⁾ Úgy hogy ez évi szept. 18-án magának Thökölynek kellett magát közbevetnie, hogy a németek excursióinak véget vessen. Felszólította a vármegyét is, hogy «álljon ellene annak az egynéhány rossz németnek».⁵⁾

1683-ban a szendrei őrség főparancsnoka Guadagni, magyarosan Gvadányi Sándor lón. Őt mindjárt ez év őszén az a szerencse érte, hogy Szobjeszki János lengyel király, a bécsi és esztergomi szerencsés hadjáratok után oszágába visszamenet, megszállott nála Szendrőben s Gvadányi a királyt és fiát, számos tanácsosát és tábornokát fényesen megvendégelte. A lengyel király ezért három év mulva, 1686. tavaszán grófi rangra emelte s czimerét a lengyel fehér sassal megnagyobbította.⁶⁾

Az őrség élelmezése Gvadányi alatt is sok nehézségbe ütközött. A vármegye hozzá küldött követeit letartóztatta s 1685. július 4-én azt kívánta, hogy küldje hozzá a vármegye a tavalyi alispánt és szolgabírákat, hogy őket számadásra vonhassa.⁷⁾ S míg a vármegyét ekként a főparancsnok zaklatta, viszont a nádor arra utasította, hogy azt az ingyenmunkát, melyet eddig Diós-Győr várához szolgáltatott, ezentúl Szendrő végvárához utasítsa.⁸⁾

1) *Szendrei előhegyi protocollum.*

2) *Millenn. tört.* VII. 364.

3) *Jk.* X. 153.

4) *Uo.* 167.

5) Faigel Péter levele a Podhraczký másolatai közt. *Akad. lt.*

6) Széchy, *Gr. Gvadányi József* 32.

7) *Borsod vm. lt.* III. 2. 85.

8) *Jk.* X. 580.

Gróf Gvadányi Sándor egyébként az egyetlen volt Szendrő német főparancsnokai közt, a ki nemcsak megházasodott itten, nőül vevén gróf Forgách Ádám leányát, Dorottyát, hanem a magyar honosság elnyerésére is lépéseket tett, sőt e szándékának előmozdítására a vármegye országgyűlési követeit is kérte.¹⁾ Az indigenátust meg is nyerte. Alkapitányai is magyarok voltak: Ragályi János és Semsey András, a kik bizony sokszor nagyobb kegyetlenséggel zsarolták a lakosságot, mint hogyha idegenek lettek volna. Ez utóbbi pl. 1678. tavaszán az egész vármegyei tisztikart lezáratta, mert a portiók beszédésében nem fejtett ki elég buzgótságot.²⁾

Az 1689. évből ismerjük az összes szendrői possessionatusok és nemések névsorát, a mint itt következik:

Possessionatusok: Freindlich Mátyás, Kós István, Korláth familia, Vay Ábrahám.

Nemések és armalisták: Ács Bálint, Ádám János, özv. Aszalai Mátyásné, Asztalos Imre és János; 10. Balajti András, Balázs István, Barkai György, Becskházi Zsigmond, Beke István, Bereczk István, Bódis János, Bódvai György, Bokor Péter, Borbély János, 20. Bordás György, Borsodi János és Katalin; Csengeri, Csizsár István, özv. Csizsárné, Csizmadia András (2), Gergely, 30. János (2), Mihály, özv. Csonka Mihályné, Czene János, Czigány András; Deák András, János, Dédesi Péter, Demjén István, özv. Dereske Péterné, 40. Dobóczy Ferencz, Domaki Péter, Domonkosok; Erdélyi Tamás; Fáy György, István, özv. Fejesné, Fekete János, Finta János, Fodor István; 50. Gadóczy, Gombkötő András, János, özv. Gorsásné, Gyarmati Mihály, Gyürki Pál; Hágó István, Hangácsi Gergely, Hatházi Bálint, Hatvani Ferencz; 60. Iratosi Péter, Janka Péter, Jenei Mihály; Karsai János, Katona János, Kerepesi Mihály, özv. Kertészné, Király Imre, Kis András, özv. Kis Andrásné, 70. özv. Kis Gergelyné, Kis Mihály, Kiskátai, Konczos, Kovács Ferencz, Gergely, Máté, Mihály, özv. Mihályné, Köbli János, 80. özv. Köntösné, Krakкаи Péter; Lakatos Imre, Lengyel András, Lévai György, Mátyás, Lovász László, Lukács

¹⁾ *Borsod vm. lt. N. V.* 228. és Podhraczký másolatai. *Jk. X.* 845.

²⁾ *Jk. X.* 827.

N. István, Lyükö István; Maga Péter, 90. Mészáros András, Bálint, György (3), István, Jakab, János, Mihály, Mise Gáspár, 100. Morvai István (2); Nagy András, Gergely, István (az egyik Egerszegi, a másik Zádorfalusi), Mihály, Tamás, özv. Nagyszécsényi Istvánné, Német János, 110. Novák Ferencz, Nyereg-jártó Miklós, Nyiró Mihály, Nyitrai; özv. Oláh Mártonné; Páska három fia, özv. Pásztor Györgyné; Rátz György, 120. Ruby Mátyás; Sági István, Sellei Péter, Seres János, Sipos János, Soldos Imre; Szabó András, Dániel, István, Miklós, 130. Szántó János, Szász Péter, Szatmári András, István, Márton, Széki György, Széll Miklós, Szendrei Mihály, Szentgyörgyi Mátyás, Szepesi Gergely, 140. Szerencsi Judit, Szöcs György, János, Szőlősi Mihály, Szuhai István; Takács Balázs, Tatai Ferencz, Tokaji Nagy János, Tóth János, özv. Tóth-Szabóné; 150. Usz Ferencz; özv. Varga Andrásné, Varga János, özv. Jánosné, Márton, özv. Mihályné, Varsányi János, Végh Mihály, Virág Márton, Visnyai János, 160. Visolyi.¹⁾

Szendrő és uradalma mindez ideig királyi birtok volt s jövedelmei a szepesi kamara útján a királyi kincstárba folytak. 1690. évi márcz. 21-én I. Lipót király id. gróf Csáky István országbíróval, kinek atyja, mint tudjuk, inscriptionális joggal bírta ez uradalmat, oly alkura lépett, hogy ez átadta a királynak a szomolnoki rézbánya felét, továbbá Szomolnok, Stósz és Svedlér városok felét s e birtokok fejében a király neki adta Szendrőt s a hozzá tartozó javakat, megparancsolván az udvari kamara útján Was Gáspárnak, a fiskális javak praefectusának, hogy azokat gr. Csákyknak adja át.²⁾

A szendrői várhegy alatt, közel a Boldva partjához hévízü forrás csörgedezett, melynek kénes vize, noha gyógyító ereje már régóta ismeretes volt, felhasználatlanul beleömlött a folyó vizébe. Gróf Csáky István, a mint Szendrőt birtokába vette, úgy látszik, Gvadányi rábeszélésére, elhatározta, hogy ide fürdőházat épít. Már ápr. 13-án a vár parancsnoka átírt a vármegyéhez, hogy küldjön gr. Csákyknak alkalmas molnárokat, kikkel a fürdőt fölépíttethesse.³⁾ A fürdő fel is épült; de legfel-

¹⁾ *Jk. XI.* 356—359.

²⁾ *NRA. fasc.* 1292. nr. 17.

³⁾ *Borsod vm. lt. III.* 3. 589. *Jk. XII.* 42.

jebb csak néhány évtizedig állhatott fenn. 1773-ban ugyanis egy szakszerű leírás, mely Borsod vármegye gyógyvizeivel foglalkozik, már csak romjairól tud s ekkor a lakosok a forrás vizét már pusztán kenderáztatásra és ruhamosásra használták.¹⁾

Gr. Gvadányi Sándor, miután katonáit másként nem tudta élelmezni, a vármegyével megértetni törekedett, hogy az őrség tulajdonkép a vármegye biztonságáért van ide helyezve s ennél fogva ellátása tisztán a megye feladata. Nem is kérdezte, tetszik-e neki vagy nem, egyszerűen megparancsolta, hogy mennyi élelmi szerre van szüksége katonáinak s ezt a vármegye tartozott havonként beszállítani. Ime a kiszabott mennyiség: 20 köböl zab, elegendő székér széna, 150 font hús (ezt csakhamar fölemelte 25 fonttal), két hónapra 3 malacz, 20 iteze vaj, 3 hordó bor, lenese, borsó, köles minden hónapra két kassai mérő, tyúk havonként 12 (fölemelte 12-vel), lúd 2, 4 kacsa, 100 gyertya, egy hordócska eczet, 150 tojás, 2 juh, hal tetszés szerint, tiszta liszt egy köböl, 3 köböl gabona (vagy e két utóbbi helyett 4 köböl gabona), 1 kósó és dió tetszés szerint.²⁾

S ez nem volt elég; a vármegyének kellett a palánkok építéséhez szükséges gerendákat is előállítani.³⁾ Gr. Nigrelli tábornok, kassai főparancsnok is ráírt a vármegyére, hogy Eger várához 13 kocsit, Szendrő falainak kijavításához pedig 600 pallizádot és egy hétre száz munkást adjon. A vármegye Szkárosi Nagy Ferencz követe útján kérelmezte, ne szakítsa az ingyenmunkát kétfelé, mert egyik feladatnak is alig tud megfelelni; annál is kevésbbé, mert a várparancsnokok kényök-kezdők szerint hajtják a lakosságot.⁴⁾ Gvadányi kérelmetlenül zsarnokoskodott s azzal, a ki nem engedelmeskedett, rövid úton bánt el. Így pl. Mészáros Mihály szendrei nemest megbotoztatta s hiába keresett ez aztán elégtételt, a vármegye nem segíthetett rajta.⁵⁾

Gróf Csáky István országbíró Szendrő kies vidékét igen megszerette s elhatározta, hogy a város emelkedettebb helyén kastélyt épít. Már 1694-ben hozzá fogtak az építéshez s megint

¹⁾ Akad. lt. Földleir. 4r. 7.

²⁾ Jk. XII. 14.

³⁾ Uo. 129.

⁴⁾ Uo. 114.

⁵⁾ Borsod vm. lt. III. 2. 171.

a vármegyének kellett e célra hat mézszállító kocsit kiállítania.¹⁾ Bizonyára gr. Csáky Istvánnak köszönhetőek a ferenczrendi atyák is, kik még 1651-ben telepedtek le Szendrőben, hogy roskadozó templomuk fölépítésére gondolhattak; a vármegye 1698. jan. 15-én e célra is 40 frt segélyt szavazott meg.²⁾

Gróf Gvadányi Sándor ezután már nem sokáig állott a szendrői őrség élén. 1696-ban elbetegesedett, szemei megromlottak s ezek gyógytatása végett Bécsbe volt kénytelen menni.³⁾ Visszatért ugyan megint s csak úgy zsarnokoskodott, mint azelőtt; 1699. április havában Váczy György vármegyei esküdtet letartóztatta.⁴⁾ Az 1700. év végén meghalt s utódja gróf Malvezzi Alfonz lett, ki a jó szomszédság fenntartása végett 1701. jún. 16-án néhány kaszást kért a vármegyétől.⁵⁾

Malvezzi a Rákóczi-forradalom kitörésekor 1703. június 23-án sietve kért a vármegyétől munkásokat, hogy a várat jókarba helyezze.⁶⁾ A vitéz Ocskay László, a későbbi dandárnok, Ónodi János deákkal megrohanta Szendrőt s a várost fölégette. Gróf Malvezzi helyzete napról-napra tarthatatlanná vált s végül nem maradt más menekvése, mint hogy a várat a fölkelő hadaknak feladja. 1704. augusztus hó 23-án írta alá a capitulatiót, melynek értelmében Rákóczi Ferencz teljhatalmu biztos, Szentpéteri Imre borsodvármegyei alispán szabad elvonulást biztosított mind a magyar, mind a német katonaságnak. Az őrség magával vihette minden javait, de a várhoz tartozó hadiszereket és munitiókat át kellett adnia a fejedelem biztosának. A capitulatio egyik pontjában kikötötte Malvezzi, hogy a várbeli kápolna, melyet a ferenczrendi atyák gondoztak, továbbra is a katolikusok birtokában meghagyassék. A német katonaság elvonulása után a magyar vitézek egytől-egyig hűséget esküdtek Rákóczinak.⁷⁾

A várost 1704. november 23-án teljesen elpusztultnak

¹⁾ Jk. XIII. 76.

²⁾ Uo. XIV. 178.

³⁾ Borsod vm. lt. III. 3. 684.

⁴⁾ Jk. XIV. 654.

⁵⁾ Borsod vm. lt. III. 3. 728.

⁶⁾ Uo. III. 3. 44.

⁷⁾ Orsz. lt. Lymbus.

mondja a város régi jegyzőkönyve.¹⁾ Úgy hogy a város lakosai kénytelenek voltak folyamodni Baranyai Jánoshoz, mentse föl őket a kassai blokádától, minthogy a szendrői vár is nagyon meg van rongálva s nekik ott elég tennivalójuk van.²⁾

A meghódolt vár főkapitányi állásáért 1704. december havában Szepessy István folyamodott, ki a Ritschannal való harcban halálos sebet kapott s sok szenvedései fejében kérte e kegyet a fejedelemtől. Rákóczi Ferenc »megtekintvén a nemes országhoz való hűségét«, a főkapitányságot készséggel conferálta neki.³⁾ Ő volt Szendrő várának utolsó parancsnoka.

1706. május 2-án a város protocolluma a következőket örökítette meg: »Szepessy István kapitány urunk ő kegyelme, nem tudatik miesoda oktul indittatván, Szalmási Mártont negyed avagy ötödmagával délesti prédikáció alkalmatosságával a várbul fegyveresen leküldötte és az Isten szolgálatjának végéig a templom körül fegyverben állottak; meg lévén az Isten szolgálatja, a templom ajtajára rohantak és Csizmadia Andrást a várba vitték, a hol is két napig volt.«⁴⁾ De hogy mi bűne volt Csizmadia Andrásnak, az ebből az elbeszélésből nem tűnik ki.

Minthogy Szendrő vára egy évszázadot jóval meghaladó időn át a föld népét örökösen zsaroló német katonaság tanyája volt, s Eger és Kassa hadászati fontossága mellett utóbb úgyszólván egészen elvesztette jelentőségét, II. Rákóczi Ferenc fejedelem az 1707. év elején elhatározta, hogy le fogja rontatni. 1702. febr. 7-én már a bécsi haditanács is kimondta rá a halálos ítéletet; de a spanyol örökösödési háború előkészületei miatt akkor elmaradt a vár lerombolása.⁵⁾ Rákóczi a demolitio feladatát Bertóti Ferenc viczegenerálisra, illetőleg Darvas Mihály provincialis commissariusra bízta s ez utóbbi a vármegyét szólította fel, hogy adjon e célra megfelelő munkaerőt.⁶⁾ A falak felrobbantását, úgy látszik, Lemaire francia mérnök végezte; márczius 27-én maga a fejedelem sürgette gróf Beresényi Mik-

¹⁾ *Borsod em. lt.-ban.*

²⁾ *Jk.* XIV. 1580.

³⁾ *Orsz. ltár. Lymbus.*

⁴⁾ *Szendrei jk.*

⁵⁾ *Századok* 1904. 339.

⁶⁾ *Borsod em. lt.* III. 3. 754.

lóst, hogy siettesse Szendrő demolitóját, minthogy abból az országnak semmi hasznát nem látja.¹⁾ Bertóti április 12-én nyolcz napon belől a szükséges munkások kirendelésére kérte a vármegyét; a munka sietve folyt s nem telt bele néhány hét, Szendrő vára bevégezte hivatását.

Egy emberöltő mulva Borsod vármegye egyik érdemes leírója, ki 1736-ban, úgy látszik, Bél Mátyás munkáját akarta megkönnyíteni s nagy művéhez a vármegye helységeiről igen pontos adatokat szolgáltatott, mindössze annyit jegyez föl, hogy a várat Rákóczi Ferenc a legutóbbi mozgalmak alkalmával lerontatta. »Diruta arce, castellum accepit«, — úgymond; ²⁾ noha ez a kastély, mint tudjuk, jóval a lerombolás előtt épült.

Azok a faltöredékek és földgátak, melyek Szendrő egykori várának helyét jelzik, néma szótalanságukban is a régi magyar vitézi élet beszédes emlékei.

MELLÉKLETEK.

I.

Várnagyok (később kapitányok, főkapitányok):

1370. Debrői Miklós mester.³⁾

1549. Lazay István.⁴⁾

1563—1568. Zolthay István.⁵⁾

1578. Menzll Kristóf.⁶⁾

1580—1582. Ruessel Claudius.⁷⁾

1586. Rákóczi Zsigmond.⁸⁾

1588. Serjéni Gábor.⁹⁾

¹⁾ *Archivum Rakocianum* II. 62.

²⁾ *Akad. lt.* Tört. 4r. 180.

³⁾ *Dl.* 5850.

⁴⁾ *Dic.* 103.

⁵⁾ *NRA.* fasc. 266. nr. 7. *Urb. et conscr.* fasc. 88. nr. 11.

⁶⁾ *Régi M. Kétár* II. 36.

⁷⁾ *Dec., Jk.* II. 42., *NRA.* fasc. 1583. nr. 78. *Jk.* II. 42.

⁸⁾ *Dec.*

⁹⁾ *Századok* 1898. 229.

- 1590—1592. Széchy Tamás.¹⁾
 1599. Rottaler János.²⁾
 1600. kör. Forber Gergely.³⁾
 1606—1617. Alsókálosai Korláth István.⁴⁾
 1622—1623. Sövényházi Mórész Márton.⁵⁾
 1625—1630. Osgyáni Bakos István.⁶⁾
 1632—1638. Keresszegi Csáky István.⁷⁾
 1639—1643. Jeszeniczéi és Budetini Szunyogh Gáspár.⁸⁾
 1644. Monaki Ferencz.⁹⁾
 1644. Kisserjéni Serjéni Pál.¹⁰⁾
 1645. Bernhardt János.¹¹⁾
 1645—1649. Csatóházi Mórész István.¹²⁾
 1650. Osgyáni Bakos Imre.¹³⁾
 1656—1659. Hatvani András.¹⁴⁾
 1664—1669. Gróf Wesselényi László.¹⁵⁾
 1668—1671. Rudneby Péter János.¹⁶⁾

¹⁾ Szendrei jkv., Jk. II. 734. 929.

²⁾ Sepsí Laczkó Máté Krónikája 37.

³⁾ NRA. fasc. 513. nr. 7.

⁴⁾ Szuhay, Egyházlát. 184, NRA. fasc. 755. nr. 25., fasc. 1358. nr. 43., fasc. 733. nr. 21. Borsodm. lt. Elench. fass. IX. 2. 224. R. M. Könyvtár III. 1. 355.

⁵⁾ Jk. IV. 439., Nemz. Muz. kézír. Fol. Lat. 2201.

⁶⁾ NRA. fasc. 707. nr. 24, Jk. IV. 761. Egri főkpt. lt. I. 339. Jk. IV. 907.

⁷⁾ Szilágyi, I. Rákóczi Gy. 224, NRA. fasc. 281. nr. 40.; fasc. 492. nr. 24; fasc. 1292. nr. 11. Jk. V. 232. 289. NRA. fasc. 948. nr. 37.

⁸⁾ Borsodm. lt. III. 2, 2. Jk. VI. 47, 67. NRA. fasc. 1329. nr. 27., Jk. VI. 297. NRA. fasc. 75. nr. 3.

⁹⁾ Borsodm. lt. III. 1, 12.

¹⁰⁾ Podhraczký, Miskolczi okl.

¹¹⁾ Uo. és Jk. VI. 414.

¹²⁾ Borsodm. lt. II. 1, 82. Dióshgyi protoc. Jk. VI. 435, Podhraczký, Misk. okl. 79. NRA. fasc. 954. nr. 69. Akad. lt. Tört. 4r. 197. Jk. VI. 672.

¹³⁾ Borsodm. lt. II. 3, 388.

¹⁴⁾ Jk. VII. 303. Előhegyi protoc., Jk. XIV. 874.

¹⁵⁾ Diósh. protoc., NRA. fasc. 516. nr. 20, Jk. VIII. 29. Akad. lt. Tört. 4r. 197. NRA. fasc. 995. nr. 46.

¹⁶⁾ Nemz. Muz. kézír. Fol. Lat. 1342, Jk. VIII. 339. Pauler, Wesselényi-összeesküvés II. 264, 397.

- 1672—1676. Schöning György Vilmos.¹⁾
 1677—1678. Marzell Ferencz Ferdinánd.²⁾
 1679. Báró Dufendael Péter.³⁾
 1681—1682. Strassoldo Horác Henrik.⁴⁾
 1683—1700. Gróf Gvadányi Sándor.⁵⁾
 1701—1704. Gróf Malvezzi Alfonz.⁶⁾
 1705—1707. Négyesi Szepessy István.⁷⁾

II.

Alkapitányok:

1572. Temesvári Mihály.⁸⁾
 1578. Mellétei Barna Ferencz.⁹⁾
 1602—1603. Korláth István.¹⁰⁾
 1606. Kis Imre.¹¹⁾
 1614—1632. Czíkó János, a felsővár várnagya.¹²⁾
 1625—1637. Roskoványi László.¹³⁾
 1639. Mórész István.¹⁴⁾
 1641. Szász István, a felsővár várnagya.¹⁵⁾

¹⁾ Podhraczký, Misk. okl. 99. Jk. IX. 245, Dec., Jk. IX. 359.

²⁾ Jk. IX. 421, NRA. fasc. 966. nr. 7.

³⁾ Kazinczy Gábor Regestái.

⁴⁾ Borsodm. lt. II. 3, 491. Jk. IX. 742. Akad. lt. Tört. 4r. 197.

⁵⁾ Széchy, Gr. Gvadányi J. 32, Jk. X. 367. Borsodm. lt. III. 2, 85. Jk. X. 845., Borsodm. lt. III. 3, 589, Jk. XII. 42, 228. XIV. 15, 121, 654.

⁶⁾ Borsodm. lt. III. 2, 728. Jk. XIV. 1522, 1565.

⁷⁾ Borsodm. lt. III. 3, 747. Jk. XIV. 1614. Szendrő város jkve, Jk. XV. 34.

⁸⁾ NRA. fasc. 933. nr. 21.

⁹⁾ Magyarország. Várm. és Városai, Gömör 531.

¹⁰⁾ NRA. fasc. 733. nr. 32. Dec.

¹¹⁾ Szuhay, Egyházlátog. 185.

¹²⁾ Jk. IV. 88, 650. NRA. fasc. 509. nr. 27., fasc. 915. nr. 19.

¹³⁾ Jk. IV. 650., NRA. fasc. 915. nr. 18; fasc. 512, nr. 50, Heckennessy-gyűjt. 47. k. 402., Jk. IV. 907. NRA. fasc. 509. nr. 27.; fasc. 512. nr. 46.

¹⁴⁾ Borsodm. lt. Be nem jegyzett iratok III. 80.

¹⁵⁾ Tört. Tár 1869. 103.

- 1652—1653. Hatvani András.¹⁾
 1658—1660. Széky Péter.²⁾
 1663—1665. Figedi Nagy András.³⁾
 1672. Bossányi Gábor.⁴⁾
 1673. Viszlai Demeter.⁵⁾
 1675—1677. Vadászy Pál.⁶⁾
 1681—1683. Vass Sándor.⁷⁾
 1684—1687. Kisesoltói Ragályi János.⁸⁾
 1688. Semsey András.⁹⁾
 1689. Serédy Gáspár.¹⁰⁾

III.

Udvarbírák (provisorok):

1563. Bokry István.¹¹⁾
 1568—1570. Ursinus Ferencz.¹²⁾
 1570. Bizághy Ambrus.¹³⁾
 1571—1573. Somi Bornemisza János.¹⁴⁾
 1574. Ursinus Ferencz.¹⁵⁾
 1576. Saurer Erhard.¹⁶⁾
 1577. Zsóry Pál.¹⁷⁾

1) *Jk.* VII. 69. 136.

2) *Jk.* VII. 388. 521.

3) *Jk.* VII. 772. *Be nem jegyz. irat.* III. 108.

4) *Urb. et conscr.* fasc. 57. nr. 46.

5) *Uo.* fasc. 51. nr. 46.

6) *Jk.* IX. 186. *Dec. Jk.* IX. 421.

7) *Jk.* X. 733. 167.

8) *Jk.* X. 367. 577.

9) *Jk.* X. 827.

10) *Jk.* XI. 175.

11) *Károlyi-okl.* III. 338.

12) *Urb. et conscr.* fasc. 88. nr. 11., *Dec.*

13) *Dec.*

14) *Uo.*, *Urb. et conscr.* fasc. 6. nr. 54.

15) *Dec.*

16) *Uo.*

17) *Uo.*

1578. Sauer Frigyes.¹⁾
 1579—1580. Zankel János.²⁾
 1581. Herczeg Kristóf.³⁾
 1582. Miskolczi János.⁴⁾
 1585. Herczeg Kristóf.⁵⁾
 1586. Zolthay János.⁶⁾
 1588—1592. Mladosevics Péter.⁷⁾
 1593. Hoffmann György.⁸⁾
 1593. Krispin Kristóf.⁹⁾
 1595—1596. Miskolczi János.¹⁰⁾
 1597. Pruthen Jakab.¹¹⁾
 1601. Danetius Szaniszló.¹²⁾
 1604. Engelmaier István.¹³⁾
 1605—1612. Nagytályay Péter.¹⁴⁾
 1613—1621. Feya Mátyás.¹⁵⁾
 1623. Recsky György.¹⁶⁾
 1625. Danetius Szaniszló.¹⁷⁾
 1625. Recsky György.¹⁸⁾
 1633. Danetius Frigyes.¹⁹⁾
 1639. Danetius János.²⁰⁾

1) *Jk.* I. 41, 47.

2) *Dec.*, *Jk.* I. 250., *Dec.*, *NRA.* fasc. 1043. nr. 32, *Jk.* I. 302.

3) *Dec.*

4) *Urb. et conscr.* fasc. 59. nr. 13.

5) *Dec.*

6) *Dec.*

7) *Uo.* *Jk.* II. 185., *Be nem jegyz. ir.* I. 367., *Jk.* II. 929.

8) *Dec.*

9) *Jk.* III. 69.

10) *Dec.*, *Urb. et conscr.* fasc. 34. nr. 57.

11) *NRA.* fasc. 731. nr. 29. *Dec.*

12) *NRA.* fasc. 731. nr. 29.

13) *Dec.*

14) *Dec.*, Szuhay, *Egyházlát.* 184, *Jk.* III. 715., *Dec.*, *Jk.* III. 882.

15) *Dec.*, *Jk.* IV. 162, 395.

16) *Dec.*

17) *Jk.* IV. 679.

18) *Dec.*

19) *NRA.* fasc. 907. nr. 41.

20) *Be nem jegyz. ir.* II. 607.

1659. Vitéz István.¹⁾
 1673. Freindlich Mátyás.²⁾
 1678—1679. Jászay András.³⁾
 1690. Rottenstein Márk Frigyes.⁴⁾

IV.

Városi bírák:

1569. Pócs Balázs.⁵⁾
 1570. Mészáros István.⁶⁾
 1572. Boros Demeter.⁷⁾
 1574—1576. Tornynos István.⁸⁾
 1577. Boros Demeter.⁹⁾
 1578. Doda Bálint.¹⁰⁾
 1580. Tornynos István.¹¹⁾
 1582. Koczián Orbán.¹²⁾
 1586. Szócs Ambrus.¹³⁾
 1587. Dús Benedek.¹⁴⁾
 1591. Futaki Gergely.¹⁵⁾
 1592. Szígyártó Tamás.¹⁶⁾
 1594. Gagyi András.¹⁷⁾

1) *Jk.* VII. 495.2) *Dec.*3) *Urb. et conscr.* fasc. 57. nr. 19.4) *Jk.* XII. 87.5) *Dec.*6) *Uo.*7) *Uo.*8) *Uo.*, *Proc. Tabul.* 773.9) *Dec.*10) *Uo.*11) *Uo.*12) *Uo.*13) *Uo.*14) *Uo.*15) *Uo.*16) *Uo.*17) *Uo.*

1597. Adorján Pál.¹⁾
 1598. Csiszár Antal.²⁾
 1599. Tóth Demeter.³⁾
 1601. Kulcsár Gergely.⁴⁾
 1605—1606. Püspök János.⁵⁾
 1615. Gál Demeter.⁶⁾
 1616. Berszi Máté.⁷⁾
 1632. Fekete másként Bajusz Pál.⁸⁾
 1673. Színi István.⁹⁾
 1686. Kerepesi Mihály.¹⁰⁾

V.

Lelkészek:

- 1333—1334. Márk.¹¹⁾
 1576—1577. Nagytályai Tamás.¹²⁾
 1582—1586. Földeáki Gergely.¹³⁾
 1587—1588. Tiszavarsányi Balázs.¹⁴⁾
 1599. Szegedi Tamás.¹⁵⁾
 1602. Foktői Mátyás.¹⁶⁾
 1606—1608. Varsányi András.¹⁷⁾

1) *Uo.*, *NRA.* fasc. 731. nr. 29.2) *NRA.* *uo.*3) *Dec.*4) *Uo.*5) *Uo.* Szuhay, *Egyházlát.* 185.6) *NRA.* fasc. 730. nr. 39.7) *NRA.* fasc. 938. nr. 27.8) *NRA.* fasc. 915. nr. 19. fasc. 509. nr. 27.9) *Urb. et conscr.* fasc. 28. nr. 30.10) *NRA.* fasc. 1855. nr. 92.11) *Monum. Vatic.* I. 325. 338.12) *Dec.*13) *Uo.*14) *Uo.*15) *Uo.*16) *Uo.*17) Szuhay, *Egyházl.* 184. *Régi M. Könyvt.* III. 1, 313.

1646. Rimaszombati Pál.¹⁾
 1656. Mezőlaki István.²⁾
 1659—1666. Köleséri Sámuel.³⁾
 1696. Sziráki István.⁴⁾
 1712. Ballai Jakab.⁵⁾

1) *Jk.* VI. 482.

2) *Régi M. Könyvt.* I. 386.

3) Bod P., *M. Athénás* 149, 150. *Jk.* VIII. 99. Köleséri S., *Idvesség sarka.* *Jk.* VIII. 244.

4) Lampe 587. *Jk.* XIII. 547.

5) Szendrő város *Jkve.*

Tizenharmadik kötet. I. Lónyai Zsigmond és a nagyszombati béke-tanácskozmány 1644—45-ben. *Zsilinszky Mihálytól.* 80 fill. — II. A Praetorikus köcszöközök régiségi jellegeiről. *Ortvay Tivadartól.* 60 fill. — III. A kolozsvári ötves-legények strikeja 1573-ban és 1676-ban. *Deák Farkastól.* 80 fill. — IV. Törös János szerepe a linzi békekötésben. 1645. *Zsilinszky Mihálytól.* — V. Rövid észrevételek Kemény János önéletrajzáról. *Deák Farkastól.* — VI. Szilágymegye középkori műemlékei. *Bunyitay Vinczétől.* 60 fill. — VII. Az eperjesi tanácskozmány 1647/48-ban. *Zsilinszky Mihálytól.* 80 fill. — VIII. Rosztizlaw galicziai herceg IV. Béla magyar királynak veje. *Wenzel Gusztántól.* 20 fill. — IX. A Székelyek származásáról és intézményeiről. *Orbán Balázstól.* 40 fill. — X. Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben. *Hajnik Imrétől.* 1 kor. 20 fill. — XI. 1708-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól.* 1 kor. 20 fill. — XII. Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetéseiből. *Óváry Lipóttól.* 1 kor.

Tizennegyedik kötet. I. Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről. *Pulszky Ferencztől.* 40 fill. — II. *Duka Tivadar* Körösi Csoma Sándorról. *Jakab Elektől.* 80 fill. — III. A magyar jobbágnépesség száma a mohácsi vész után. *Acsády Ignácztól.* 60 fill. — IV. Carvajal János bíbornok magyarországi követségei 1448—1461-ben. *Fraknoi Vilmostól.* 1 kor. — V. Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről. *Pulszky Ferencztől.* 80 fill. — VI. Tanulmányok a rómaiak dáciai aranybányászatáról. *Téglás Gábortól.* 80 fill. — VII. A ezéhek történetéről Magyarországon. *Szűcs Lajostól.* 2 kor. 80 fill. — VIII. A pécsi egyházmegye alapítása és első határai. *Ortvay Tivadartól.* 1 kor. 80 fill. — IX. A magyar nemesség és birtokviszonyai a Mohácsi vész után. *Acsády Ignácztól.* 1 kor. 60 fill. — X. A magyar pogány irtelek. *Pulszky Ferencztől.* 40 fill.

Tizenötödik kötet. I. Tanulmányok a rómaiak dáciai aranybányászatáról. *Téglás Gábortól.* 1 kor. 80 fill. — II. Oláhok költöztetése Délmagyarországon a múlt században. *Szentkláray Jenőtől.* 40 fill. — III. A szepesi jog. *Demkő Kálmántól.* 80 fill. — IV. A királyi bírósági személyes jelenléte és ennek helytartója a vegyesházakbeli királyok korszakában. *Hajnik Imrétől.* 40 fill. — V. Kálmán király oklevelei. *Fejérpataky Lászlótól.* 1 kor. 80 fill. — VI. Bihar vármegye oláhjai s a vallásunió. *Bunyitay Vinczétől.* 1 kor. 50 fill. — VII. Szerémi György élete és emlékirata. *Szűcs Lajostól.* 1 kor. 50 fill. — VIII. Szerémi emlékirata kiadásának hiányai. *Szűcs Lajostól.* 90 fill. — IX. Nagy Lajos magyar király viszonya Giannino di Guccio francia trónkövetelőhöz. *Pór Antaltól.* 80 fill. — X. A Pécz nemzettség örökösödési pere 1425—1433. *Nagy Imrétől.* 30 fill. — XI. Pécs lázadása. *Márki Sándortól.* 1 kor. 80 fill. — XII. Körös megye a XV. században. *Cadnki Dezsőtől.* Ára 4 kor.

Tizenhatodik kötet. I. A magyar Anjouk eredete. *Óváry Lipóttól.* 60 fill. — II. A megye és a várispánság. *Baldass Ferencztől.* 60 fill. — III. Régi magyar birtokviszonyok. *Acsády Ignácztól.* 1 kor. 20 fill. — IV. Oklevelek II. István király korából. *Fejérpataky Lászlótól.* 1 kor. 60 fill. — V. Taine Hippolyt Adolf mint történész. *Zsilinszky Mihálytól.* 80 fill. — VI. Újabb tanulmányok a rézkorról. *Hampel Józseftől.* 1 kor. 20 fill. — VII. Ugocsa vármegye keletkezése. *Komáromy Andrástól.* 90 fill. — VIII. A jobbágy-adózás 1577—97-ben. *Acsády Ignácztól.* 2 kor. 40 fill. — IX. Lengyelországi udalékok hazánk a főleg Erdély XVI—XVIII. századi történetéhez. *Veress Endrétől.* 80 fill. — X. Történeti egyezések és tévedések. *Mátyás Flóriántól.* 80 fill. — XI. A ciszterciek középkori iskolázása Párisban. *Békefi Remigtől.* 1 kor. 60 fill. — XII. A romanismus Illyriumban. *Réthy Lászlótól.* 50 fill.